

Dorota Krystyna REMBISZEWSKA

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

dorota.rembiszewska@ispan.waw.pl

<http://orcid.org/0000-0003-0339-0879>

Janusz SIATKOWSKI em.

Uniwersytet Warszawski

janusz.siatkowski@wp.pl

<http://orcid.org/0000-0003-4362-9426>

WYRAZ *PLUSZCZYĆ* 'ZAMYKAĆ, MRUŻYĆ OCZY' W JĘZYKU POLSKIM, UKRAIŃSKIM I BIAŁORUSKIM

Czasownik *pluszczyć* w znaczeniu 'zamykać, mrużyć oczy' – jako związany z czasownikiem *pluskać* 'rozpryskiwać się z pluskiem', 'powodować plusk' lub brus. *плюшчыць* 'rozpłaszczać coś' – stanowi w Słowniańszczyźnie lokalną innowację semantyczną, znaną głównie w języku białoruskim, a rzadziej w polskim i ukraińskim.

W białoruskim języku literackim występują formy *плюшчыць* 'zamykać oczy', *заплюшчыць* 'zamknąć, zmrużyć oczy', *плюшчыцца* 'zamykać się' (o oczach), *заплюшчыцца* 'zamknąć, zmrużyć oczy' (TSBM II 366, IV 280). Są one notowane też w gwarach zachodniego pogranicza *плюшчыць*, *плюшчыты* na południu pod Nowogródkiem (Korelice) i Kobryniem, natomiast *заплюшчыць* 'zamknąć, zmrużyć oczy' na północy pod Smorgoniami i Wilejką (SPZB II 240, IV 22 i ESBM IX 234).

W języku ukraińskim *pluszczyć* w znaczeniu 'zamykać, mrużyć oczy' jest chyba rzadkie, notuje je jednak Hrinčenko (I 81, III 199) – *заплюшчувати* 'zamykać, mrużyć oczy', *заплюшчити* (о́чі) 'zamknąć, zmrużyć oczy', *плюшчити* 'zakrywać się', *плюшчитися* 'zamykać oczy', a także słownik języka współczesnego – *плюшчити* 'zamykać oczy', *заплюшчувати* 'zamykać oczy', *заплюшчити* (о́чі), *заплюшчитися* 'zamknąć, zmrużyć oczy' (SUM III 266, VI 602).

W języku polskim *pluszczyć*, *pluszczyć* notowane jest zazwyczaj w znaczeniu ‘płynąć z pluskiem’, ‘łać się strumieniem’, ‘pluskać się w wodzie’ [SSłp VI 154, kartoteka SXVII–XVIII (często o krwi – ‘łać się strumieniem’), Linde IV 168, VI 855 (*oczy zapluszczyć* ‘zapługawić, zabryzgać’, SWiI 1024, SW IV 242, SJPD VI 480–481)]. Tylko SW (VIII 221) jako gwarowe podaje też *zapluszczyć oczy* ‘zamknąć, zmrużyć oczy’.

U nas jest to regionalizm podlaski. W kartotece SGP mamy zapis lokalizujący wyraz w Knyszynie „Bywało jak przyjedzie kiedy do Knyszyna to as ocy treba było *zapluscać*, taki blask bił od złota, jakim była wybita jej karoca”. Z Knyszyna potwierdza go Kudzinowski *zapluscyć* (*oczy*) ‘zamknąć *oczy*’ (Rembiszewska 2007: 215). Kilka dalszych przykładów podają: słownik podlaski (RóżnSłow: 2015: 269), Maryniakowa (2011: 83) – *zapluszczyć* ‘zamknąć, zacisnąć powieki’, *zapluszczył oczy* z Ciechanowca, Nowowiejski (2010: 245) – *zapluszczyć oczy* ‘zamknąć’ z Sokółki. Szczególnie upodobał sobie ten wyraz Redliński, używając go wielokrotnie w *Konopielce* (Redliński 1973), np.: „*oczy* dalej majo *zapluszczone*”, „*Odpluszczysz* i latem widzisz brzezinke za rzeko”, „jesienio *odpluszczysz sie* i ciemno” (2–3), „*oczy zapluszczają sie* jemu z sytości” (8), „Uczycielka *oczy zapluszczyła* i kiwa sie po babsku tam i nazad”, „to kiwała sie ona z *zapluszczonymi oczyma*” (44).

Synchronicznie dla tego regionalizmu polskiego należy oczywiście przyjąć, zakładany przez Nowowiejskiego (2010: 245), wpływ białoruski. Diachronicznie nie można jednak zupełnie wykluczyć, że również możliwa jest tu wspólna białorusko-ukraińsko-polska (mazowiecka) innowacja semantyczna.

LITERATURA

- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, 1978–, рэд. В.У. Мартынаў, Г.А. Цыхун, Мінск: Навука і тэхніка / Беларуская навука [*Étymalogiczny slovník belaruskaj mowy*, 1978–, red. V.U. Martynaŭ, G.A. Cychun, Minsk: Navuka i technika / Biełaruskaja navuka].
- Hrinčenko – Грінченко Б., 1907–1909, *Словарь української мови*, т. I–IV, Київ: Видавництво Академії Наук Української РСР [Hrinčenko B., *Słowar ukraińskiej mowy*, т. I–V, Kijew: Wydawnictwo akademii Nauk Ukrainської RS].
- Linde S.B., 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, т. I–VI, Lwów, wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa 1951.

- Maryniakowa I., 2011, *Słownik dawnej mowy mieszkańców Ciechanowca i okolicznych wsi na Podlasiu*, Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- Nowowiejski B., 2010, *Z zagadnień kontaktów językowych*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Redliński E., 1973, *Konopielka*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Rembiszewska D.K., 2007, *Słownik dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego*, Łomża: Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów.
- RóżnSłow – Maryniakowa I., Rembiszewska D.K., Siatkowski J., 2015, *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza*, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- SXVII–XVIII – *Słownik języka polskiego XVII w. i 1. połowy XVIII wieku*, 1999–, Kraków: IJP PAN.
- SGP – *Słownik gwar polskich*, 1977–, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. Mieczysława Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. J. Okoniowej, od t. IX pod kier. R. Kucharzyk, Wrocław–Kraków: Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, 1958–1969, red. W. Doroszewski, t. I–XI, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna” / Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SPZB – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічна у пяці тамах*, 1979–1986, рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, т. I–V, Мінск: Навука і тэхніка [Słownik belaruskich gaworak północna-zachodniaj Belarusi i iae pagrańicza u piaci tomach, 1979–1986, red. J.F. Mackewicz, t. I–V, Minsk: Navuka i technika].
- SStp – *Słownik staropolski*, 1953–2004, red. S. Urbańczyk, t. I–XI, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk Instytut Języka Polskiego.
- SUM – *Словник української мови*, 1970–1980, ред. І.К. Білодід, т. I–XI, Київ: Издательство «Наукова думка» [Slovník ukraińskoj mowi, 1970–1980, red. I.K. Bilodid, t. I–XI, Kiëw: Yzdatelstvo «Naukova dumka»].
- SW – *Słownik języka polskiego*, 1908–1927, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa: Nakładem prenumeratorów i kasy im. Miąnowskiego (tzw. *Słownik warszawski*).
- SWil – *Słownik języka polskiego*, 1861, wypracowany przez A. Zdanowicza, M. Bohusza Szyszkę i innych, t. I–II, Wilno: Maurycy Orgelbrand.
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, 1977–1984, рэд. К.К. Атраховіч (К. Крапіва), т. I–V, Мінск: Акадэмя Навук БССР. Інстытут Мовазнаўства імя Якуба Коласа [Tlumaczalny slovník belaruskaj mowy, 1977–1984, red. K.K. Atrachowicz (K. Krapiva), t. I–V, Minsk: Akademia Navuk Bielarusi. Instytut movoznaustwa imia Jakuba Kolasa.

A LEXICAL UNIT *PLUSZCZYĆ* 'TO BLINK, TO SQUINT ONE'S EYES'
IN POLISH, UKRAINIAN AND BELARUSIAN

Abstract

The article aims to determine the status and origin of the verb *pluszczyć* in three Slavic languages. The analysis of linguistic data has shown that, in terms of diachronic perspective, the unit under scrutiny is a semantic innovation that is common to Belarusian, Ukrainian and Polish (the Mazovian dialect), but has a slightly different character in each of these languages. While in Belarusian *pluszczyć* belongs to the lexical inventory of literary language, in Ukrainian it appears rather occasionally, but in Polish it is a regionalism (Podlasie) that can be synchronically considered as a loanword adopted from Belarusian.

Key words: dialects and regionalisms, dialectal lexis, linguistic contacts, linguistic geography, loanwords, Slavic dialectology